

ธรรมชาติในอภิษยานศากุนตลัม และเมฆุต ของกาลิทาส¹

ศรีสมร ศิลวัฒน์วงศ์²

สำเนียง เลื่อมใส³

นิพัทธ์ แยมเดช⁴

(วันที่รับ: 15 ก.พ. 2566; วันที่แก้ไขเสร็จ: 28 มิ.ย. 2566; วันที่ตอบรับ: 30 มิ.ย. 2566)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “ธรรมชาติในอภิษยานศากุนตลัม และเมฆุต ของกาลิทาส” มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาธรรมชาติในบทกวีของกาลิทาส โดยใช้ขอบเขตข้อมูล จากกวีนิพนธ์ของกาลิทาส ประเภทนาฏกะ (บทละคร) เรื่องอภิษยานศากุนตลัม และประเภชฌทกาวยะ (ชฌทกาวยะ) เรื่องเมฆุต ผลการศึกษาพบว่า กาลิทาสได้ใช้ความอัจฉริยะในการประพันธ์ เพื่อสื่อให้เห็นถึงความหลากหลายในความหมายของธรรมชาติในผลงานของเขา กาลิทาสเป็นผู้ที่มีความรู้และความเข้าใจถึงธรรมชาติรอบตัวทุกด้าน ความใส่ใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของทุกชีวิตได้สะท้อนอยู่ในผลงานกวีนิพนธ์ของเขาซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาที่สอดแทรกด้วยความรู้ วิธีการดำเนินชีวิตของผู้คน และสิ่งแวดล้อม กาลิทาสมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้เรื่องของธรรมชาติ ชีวิตกับธรรมชาติ จากผลงานอันโดดเด่นเหล่านี้ กาลิทาสได้รับการชื่นชมอย่างมากจากชาวอินเดียและชาวต่างชาติ กล่าวถึงกวีนิพนธ์ของเขาว่า “กวีกุลคุรุ” (kavikulaguru) หมายถึง “ปรมาจารย์แห่งกวี” ธรรมชาติคือชีวิตและแก่นแท้ของกวีนิพนธ์ของเขา ซึ่งสามารถสัมผัสหัวใจของผู้อ่านทุกคนในยุคสมัยใหม่ได้

คำสำคัญ: กาลิทาส ธรรมชาติ อภิษยานศากุนตลัม เมฆุต

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ธรรมชาติในกาวยะของกาลิทาส (THE NATURE IN KĀLIDĀSA’S KĀVYA)” ตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

² นักศึกษาสาขาวิชาภาษาสันสกฤต ระดับดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
อีเมล: srisamornsila@gmail.com

³ รองศาสตราจารย์, ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
อีเมล: samniang101@gmail.com

⁴ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
อีเมล: nipatyamdate@gmail.com

The Nature in Kālidāsa's Abhijñānaśākuntalam and Meghadūta

Srisamorn Silawatanawongse⁵

Samniang Leurmsai⁶

Nipat Yamdate⁷

(Received: February 15, 2023; Revised: June 28, 2023; Accepted: June 30, 2023)

Abstract

The research paper, entitled "The Nature in Kālidāsa's Abhijñānaśākuntalam and Meghadūta," aims to study nature in the poems of Kālidāsa, using the scope of information from the dramatic literature (drama) on Abhijñānaśākuntalam, and the Khaṇḍakāvya genre on Meghadūta. The results showed that Kālidāsa used his intellect in his authorship to convey the diversity of the meaning of nature in his works. Kālidāsa realized the nature of all aspects and cared about the environment that influenced the existence of all lives, which was reflected in his poetry, which contained contents including knowledge, people's way of life, and the environment. With these outstanding works, Kālidāsa was a true representative of the poet of nature. He was greatly admired by Indians and foreigners for his poetry, who referred to him as "Kavikulaguru," which means "Master of Poets." Nature was life and the essence of his poetry, which could touch the hearts of all readers in this modern era.

Keywords: Kālidāsa, Nature, Abhijñānaśākuntalam, Meghadūta

⁵ Doctoral student (Sanskrit Studies), Faculty of Archaeology, Department of Oriental Languages, Silpakorn University E-mail: srisamornsila@gmail.com

⁶ Associate Professor, The Department of Oriental Languages, Faculty of Archaeology, Silpakorn University E-mail: samniang101@gmail.com

⁷ Lecturer, The Department of Oriental Languages, Faculty of Archaeology, Silpakorn University E-mail: nipatyamdate@gmail.com

บทนำ

วรรณคดีสันสกฤตมีความรุ่งเรืองอย่างต่อเนื่อง จนถึงยุคของราชวงศ์คุปตะมีกวีที่สำคัญคนหนึ่งชื่อว่า กาลิทาส เป็นหนึ่งในรัตนกวีแห่งพระราชสำนักของพระเจ้าวิกรมาทิตย์ (พระเจ้าจันทรคุปตะที่ 2 แห่งราชวงศ์ คุปตะ) ผู้ครองนครอุชเชนี (ujjenī) ระหว่าง พ.ศ. 918–957 (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2523, น. คำนำ) ดังปรากฏในคำประพันธ์ว่า

dhanvantarikṣapanakāmarasimhaśaṅku
vetālabhaṭṭaḡhaṭakarparakālidāsāḥ |
khyāto varāhamihironṛpateḥsabhāyām
ratnānivāivararucirnavavikramasya ||

(Mani, 1975, pp. 374-375)

“ในสภาของพระเจ้าวิกรม มีรัตนะแก้วดวงคือ ฉันทวันตรี กษปณกะ

อมรสึงหะ คังกุ เวตาลภักฎฐะ ฆฎกรประระ

กาลิทาส วราหะมิหิระและวรวิจ”

ชื่อกาลิทาส มีความหมายว่าทาสรับใช้เจ้าแม่กาลี (ซึ่งเป็นภาคที่ดุร้ายของพระอุมาเทวี ชายาพระศิวะ) มีเรื่องเล่ากันว่า กาลิทาสเป็นผู้ไม่รู้หนังสือจนเมื่อได้บูชาเทวองค์นี้จนเป็นที่โปรดปรานและได้รับพรทำให้เขากลายเป็นผู้มีอัจฉริยะทางกาพย์กลอนไปได้อย่างอัศจรรย์ บ้านเกิดของกาลิทาสเข้าใจว่าอาจจะอยู่ที่เมืองมาลวา (Mālavā) ในอินเดียตอนกลาง กาลิทาสเป็นนักปราชญ์ในราชสำนักของพระเจ้าวิกรมาทิตย์แห่งนครอุชเชนี นับถือนิกายไศวะ มีความรู้หลายสาขา มีประสบการณ์กว้างขวางเพราะได้ท่องเที่ยวไปทั่วอินเดีย กาลิทาสเข้าใจและมีความรู้ดีในวรรณคดีพระเวททุกสาขา และระบบปรัชญาคือสาขชยะและโยคะ ตลอดจนรู้ในเรื่องต่าง ๆ อันได้แก่ ธรรมศาสตร์ กามสูตร นาฏยศาสตร์ ไวยากรณ์ ชโยติชศาสตร์ วิจิตรศิลป์ คือวาดภาพเขียนภาพ และดนตรี ความปราดเปรื่องและคุ้นเคยกับราชสำนัก ความสงบเสงี่ยมความเชื่อมั่นในตัวเอง และความเป็นกวีของกาลิทาสเหล่านี้ทั้งหมดได้สะท้อนเข้ามาในงานกวีนิพนธ์ของกาลิทาส (จำลอง สารพัตนิก และ จิตตภา สารพัตนิก, 2540, น. บทนำ 3)

ในประวัติวรรณคดีสันสกฤต ประเมินว่ากาลิทาสจะมีชีวิตอยู่ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 4 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 5 กาลิทาสถือเป็นกวีและนักเขียนบทละครในภาษาสันสกฤตที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ผลงานของเขานั้นมีพื้นฐานมาจากตำนานของอินเดีย ซึ่งเขาได้บรรยายลักษณะมหัศจรรย์ของธรรมชาติ มีการถกเถียงกันมากมายเกี่ยวกับชีวิต และ เวลาของกาลิทาส แต่ในงานเขียนของกาลิทาสเองปรากฏร่องรอยว่าเกิดที่แคชเมียร์ หรือใกล้กับเทือกเขาหิมาลัย กาลิทาสจบสิ้นชีวิตของตนที่เมืองลังกา (Ceylon) (จำลอง สารพัตนิก และ จิตตภา สารพัตนิก, 2540, น. บทนำ 3)

กาลิทาสได้ประพันธ์ผลงานชิ้นมากมาย มีทั้งประเภทนาฏกะ (บทละคร) ได้แก่ เรื่องอภิขยาน-ศาคุนตลัม วิกิโรมรศียัม เป็นต้น และประเภททวาระ หรือ บทร้อยกรอง อันได้แก่ เรื่อง รฆวงศ์ ฤตสังหาร และ เมฆทูต เป็นต้น ผลงานของกาลิทาสเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ได้มีการนำไปแปลเป็นภาษาต่าง ๆ ทั้งเยอรมัน อังกฤษ ฝรั่งเศส แม้กระทั่งในภาษาไทยด้วย

กาลิทาสเป็นมหากวีที่มีอัจฉริยะทางกาพย์กลอน ผลงานอันโดดเด่นในการพรรณนาธรรมชาติที่ต้องยกย่องว่าชาญฉลาด เพราะใช้ธรรมชาติมาเป็นวัตถุดิบในการประพันธ์ โดยทั่วไปการพรรณนาธรรมชาติมักเกิดจากการที่วีดิเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ ได้พบเห็นสิ่งรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นพืชพันธุ์ สัตว์ ท้องฟ้า อากาศ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร ฯลฯ แล้วนำมาพรรณนาผูกกับความสะท้อนอารมณ์ของตนเอง ทั้งอารมณ์รัก คิดถึง เศร้าโศก เป็นต้น กวีต้องเป็นผู้ที่มีความรู้จริงกับธรรมชาติเหล่านั้น กาลิทาสได้ชื่อว่าเป็นกวีแห่งธรรมชาติใส่ใจธรรมชาติและสามารถเชื่อมโยงสภาพตามธรรมชาติให้เข้ากับอารมณ์ของมนุษย์อย่างงดงาม เป็นผู้ที่มีความรู้และความเข้าใจธรรมชาติรอบตัว ทุกด้าน เพราะทุกชีวิตที่กำเนิดขึ้นบนโลกต่างก็ดำรงอยู่ท่ามกลางธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ชีวิตกับธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมมีผลกระทบต่อสิ่งอื่น ๆ ทั้งโดยตรงและทางอ้อม ทุกชีวิตที่เกิดขึ้นบนโลกย่อมดำรงอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาอาศัยสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติ และทุกชีวิตย่อมตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมธรรมชาตินั้น ความเป็นอยู่ของแต่ละชีวิตย่อมมีสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติเป็นเครื่องกำหนด ในขณะเดียวกันชีวิตแต่ละชีวิตก็มีส่วนในการกำหนดธรรมชาติของสิ่งแวดล้อม กาลิทาสใส่ใจในเรื่องธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของทุกชีวิตและมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติ ดังนั้นในผลงานกวีนิพนธ์ของเขาจึงสะท้อนให้เห็นเนื้อหาที่สอดแทรกความรู้ วิธีการดำเนินชีวิตของผู้คนที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติ

ด้วยความสำคัญด้านธรรมชาติที่ปรากฏในกวีนิพนธ์ของกาลิทาส ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาธรรมชาติในกวีนิพนธ์ของกาลิทาส ประเภทนาฏกะ (บทละคร) เรื่องอภิขยานศาคุนตลัม และประเภทชันททวาระ (ชันททวาระ) เรื่องเมฆทูต เพื่อให้เห็นถึงความงดงามของธรรมชาติในผลงานชิ้นเอกของกาลิทาส 2 เรื่องนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาธรรมชาติในกวีนิพนธ์เรื่องอภิขยานศาคุนตลัม และเมฆทูต ของกาลิทาส

วิธีการวิจัย

บทความเรื่อง “ธรรมชาติในอภิขยานศาคุนตลัม และเมฆทูต ของกาลิทาส” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยใช้ระเบียบการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ควบคู่ไปกับการศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Analysis Research) จากเอกสารที่เป็นข้อมูลที่มีประสิทธิภาพต่อการวิเคราะห์ และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ซึ่งแสดงผลการศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ

การศึกษาวิจัยในเรื่อง “ธรรมชาติในอภิชยานศากุนตลัม และเมฆทูต ของกาลิทาส” (THE NATURE IN KĀLIDĀSA’S ABHIJÑĀNAŚKUNTALAM AND MEGHADŪTA) ได้ใช้เอกสารที่เป็นประโยชน์สำหรับเป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่

1. อภิชยานศากุนตลัม:

(1) ตันฉบับภาษาสันสกฤตพิมพ์เป็นอักษรเทวนาครี –

The Abhijñānaśākuntalam of Kālidāsa by M.R. Kale, 1969.

(2) อภิชยานศากุนตลัมของกาลิทาสฉบับแปลเป็นภาษาไทย - จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา

โรงพิมพ์เมตตาปริ้นติ้ง ศาลายา นครปฐม, 2564.

2. เมฆทูต:

(1) ตันฉบับภาษาสันสกฤตพิมพ์เป็นอักษรเทวนาครี –

The Meghadūta of Kālidāsa by M.R. Kale, 1947.

(2) เมฆทูตของกาลิทาสฉบับแปลเป็นภาษาไทย - จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา

ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523.

ผลการวิจัย

ธรรมชาติในอภิชยานศากุนตลัม (Abhijñānaśākuntalam) ของกาลิทาส

ชื่อเรื่อง “อภิชยานศากุนตลัม” (Abhijñānaśākuntalam) เป็นคำสมาสชนิด ตฤติยัตตปุรุชสมาส ในภาษาสันสกฤต เป็นคำนาม นปุงสกลิงค์ “อภิชยาน” (abhijñān) หมายถึง เครื่องเตือนความจำ หรือ ความจำ (มาจาก ธาตุ ชญา (รู้) เติมอุปสรรค “อภิ” ข้างหน้าธาตุ กลายเป็น “อภิชญา” หมายถึงจำได้ และเติมปัจจัยนามกฤต “ลยฺภู”) (Wilson, 1832, p. 53) เพื่อแสดงความหมายว่าเป็นเครื่องมือ ได้รูปสำเร็จเป็น “อภิชยาน” หมายถึงสิ่งที่เตือนความจำ ความรู้ การระลึกถึง และ “ศากุนตลัม” (śākuntalam) เป็นคำตัดทิต แปลว่า เกี่ยวกับนาง “ศกุนตลา” อันเป็นชื่อของนางเอกในเรื่อง ด้วยการเติมปัจจัยตัดทิต อด แล้วทำพฤทิสระตัวแรก ความหมายของบทละครเรื่องนี้ก็คือ นางศกุนตลา ผู้ถูกจำได้เพราะเครื่องเตือนความจำ ในที่นี้ได้ใช้รูปคุณศัพท์ นปุงสกลิงค์ (อภิชยาน ศากุนตลัม) เพื่อขยายความ “นาฏกม” (บทละคร) คำนาม นปุงสกลิงค์ ชื่อเรื่องบทละครนี้ยังมีการเรียกอีกหลายชื่อ เช่น อภิชยานศากุนตลา อภิชยานศากุนตลัม เป็นต้น (ธวัชชัย ดุลยสุจริต, 2554, น. 3)

เนื้อเรื่องมีอยู่ว่า กาลครั้งหนึ่งยังมีพระราชาพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าทุชยันต์ ทรงสืบเชื้อสายปุรุ ทรงปกครองแผ่นดินด้วยความผาสุก ทรงมีพลาณภาพ เชี่ยวชาญสรรพวิชาทั้งปวง วันหนึ่งพระองค์พร้อมกับเหล่าทหารได้เข้าป่าเพื่อล่าสัตว์ ขณะนั้นเห็นกวางตัวหนึ่งจึงยกธนูขึ้นเพื่อจะยิง ขณะที่กวางตัวนั้นวิ่งไปยังบริเวณอาศรมของฤๅษีกณวะ ศิษย์ของฤๅษีเห็นจึงรีบห้ามไว้ พระราชาจึงพักการล่าสัตว์ และเสด็จเข้าไปยังบริเวณอาศรมเพื่อจะหาน้ำดื่ม ขณะนั้นเองทรงได้เห็นหญิงสาวกำลังรดน้ำต้นไม้ มีหญิงคนหนึ่งชื่อศกุนตลา

ได้เข้ามาต้อนรับ ด้วยวาจาอันอ่อนหวาน ท้าวทฤษณันต์จึงเกิดความเสนาหา เข้าไปแนะนำตัว และสอบถามว่านางเป็นใคร นางจึงให้เพื่อนช่วยเล่าประวัติของตนให้พระราชพาฟัง

เพื่อนของนางเล่าว่า กาลครั้งหนึ่งยังมีพระวิศวามิตร (Visavāmitra) โอรสของกษัตริย์คาคี มีความปรารถนาจะเป็นพราหมณ์ที่สูงส่งเช่นเดียวกับฤๅษีวิษณุ ได้สละราชสมบัติออกบำเพ็ญตบะในป่าจนแก่กล้ายิ่งทำให้เหล่าเทวดาพากันเดือดร้อนไปทั่ว พระอินทร์เกรงว่าจะเกิดภัยแก่ตนจึงโปรดให้นางเมณฑกาผู้เป็นเลิศในหมู่อัปสร ลงไปช่วยยวนทำลายตบะของฤๅษีวิศวามิตรและได้สมรสกับนาง ในไม่ช้าทั้งสองได้ให้กำเนิดลูกน้อยคือศกุนตลา อยู่มาได้ระยะหนึ่งฤๅษีวิศวามิตรรู้สึกตัวและละอายุจึงหนีไป ฝ่ายนางเมณฑกาเมื่อตั้งครรภ์และคลอดทารกเป็นเด็กหญิงแล้วก็ทอดทิ้งลูกน้อยไว้กลางป่า จากนั้นได้กลับไปยังสวรรค์ โดยมีหมูนกมาช่วยดูแลทารก จากนั้นไม่นานนักฤๅษีกัณณะดาบสได้มาพบเข้าจึงให้นามนางว่าศกุนตลา ซึ่งแปลว่านางนก และพากลับไปเลี้ยงดูอย่างธิดา ที่อาศรมของตนจนนางเติบโตเป็นสาวที่งามอย่างหาที่ติไม่ได้

เมื่อท้าวทฤษณันต์ทราบว่ศกุนตลาเกิดในวาระกษัตริย์เช่นกัน ก็ขออนางแต่งงาน ศกุนตลาขอให้รอบิดา (ฤๅษีกัณณะ) กลับมาก่อน แต่พระราชเสนาว่าไม่ต้องรอบิดา แต่ควรวิวาห์กันแบบคนธรรมดา ศกุนตลาจึงเสนอเงื่อนไขว่านางจะตอบตกลง หากพระราชให้สัญญาว่าพระองค์จะให้โอรสที่จะเกิดมาได้เป็นผู้สืบราชบัลลังก์ และนางได้ขอแหวนที่ระลึกเอาไว้ ท้าวทฤษณันต์ได้ฟังแล้วก็ตอบตกลงตามนั้นและได้วิวาห์แบบคนธรรมดา ทั้งสัญญาว่าจะกลับมารับนางเข้าพระนคร พร้อมกับประทานแหวนให้นางเป็นที่ระลึกก่อนจะกลับ

เช้าวันหนึ่งพระฤๅษีทรวาสได้มาเรียกนางที่หน้าประตู แต่นางไม่รู้ตัวด้วยกำลังป่วยเป็นไข้จึงไม่ได้ออกไปต้อนรับ ทำให้พระฤๅษีทรวาสโกรธ และสาปให้นางถูกคนรักจำไม่ได้ ต่อมาพระฤๅษีทรวาสคลายความโกรธลงแล้วจึงรู้ว่านางไม่ได้ใจแสดอาการไม่เคารพกับตน จึงได้ให้พรกับนางว่าหากคนรักของนางได้เห็นของที่ให้ไว้เป็นที่ระลึกก็จะจำนางได้

ฤๅษีกัณณะดาบสได้ทราบเรื่องราวต่าง ๆ ของนางกับท้าวทฤษณันต์ จึงส่งนางไปให้ท้าวทฤษณันต์จัดพิธีอภิเษก ในระหว่างทางนางได้ทำแหวนที่ท้าวทฤษณันต์ประทานให้ตกหายไปใต้ม่าน้ำขณะนั่งเรือข้ามลำน้ำ เมื่อไปถึงที่หมาย ท้าวทฤษณันต์จำนางไม่ได้ จนกระทั่งมีชาวประมงคนหนึ่งจับปลาที่กลืนกินแหวนนั้นเข้าไปได้และนำไปขาย เจ้าหน้าที่ทราบก็เข้าจับกุมเพราะคิดว่าเป็นโจรขโมยพระราชทรัพย์และพาเข้าเฝ้าพระราชพา เมื่อท้าวทฤษณันต์เห็นแหวนอันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำนั้นแล้วทรงโปรดให้ปล่อยชาวประมง เวลานั้นเองพระราชพาได้พ้นจาก คำสาปของฤๅษีทรวาส และรำลึกได้ชัดเจนถึงเรื่องราวต่าง ๆ สุดท้ายท้าวทฤษณันต์ก็ได้พบกับนางศกุนตลาอีกครั้ง หลังจากพลัดพรากจากกันไปนาน ด้วยความช่วยเหลือของพระบิดาและพระมารดา พระราชพาพร้อมด้วยศกุนตลาและพระโอรสก็ดำรงชีวิตด้วยกันอย่างมีความสุข

คำประพันธ์ในบทละครอภิษยานศากุนตลัม ละครสั้นสกฤตแบ่งออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือละครชั้นสูง (รูปกะ) และละครชั้นรอง (อุปรูปกะ) มีโครงเรื่องมาจากประวัติศาสตร์ หรือเรื่องปรัมปรา ตัวละครจะต้องเป็นวีรบุรุษ หรือเทพเจ้า เขียนด้วยลีลาอันประณีต เต็มไปด้วยอารมณ์อันสูงส่ง (MacDonell, 1971, p. 355) ตามหลักกวีนิพนธ์ บทละครจัดอยู่ในรูปแบบ นาฏกะ หรือ ศิลปะการละคร แต่ก็จัดเป็นกาวะประเภทหนึ่ง เรียกว่า ทศยกาวะ บทละครอภิษยานศากุนตลัม เป็นบทละคร 7 องก์ ผู้ประพันธ์คือ กาลิทาส เป็นวรรณคดีสันสกฤตที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันมากเรื่องหนึ่ง เนื้อเรื่องประกอบด้วยบทเจรจาและ

บทร้อยกรองสลับกันไป โดยมีบทร้อยกรองหรือฉันท์ประมาณ 200 บท มีการใช้ฉันท์ทั้งหมด 23 ชนิด ผู้ประพันธ์ใช้ฉันท์ในกลุ่มคนวฤตตะ และ วรณวฤตตะ เป็นส่วนใหญ่ มีอารยาฉันท์มากที่สุด รองลงมาคือ อนุษฎฺฐกา วสันตติลกา และศารทูลวิกริติต ตามลำดับ (วัชชัย ดุยสุจริต, 2554, p. 3) แต่ละองค์มีความยาวใกล้เคียงกัน บทละครเรื่องนี้ นับว่ามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันกว้างขวางจวบจนปัจจุบัน มีการชำระต้นฉบับ บทละครเรื่องศกุนตลาขึ้นถึง 18 ฉบับ มีการแปลเป็นภาษาอังกฤษกว่า 10 สำนัก ภาษาเยอรมันถึง 19 สำนัก ภาษาอื่น ๆ มากกว่า 15 ภาษา เช่น ภาษารัสเซีย ภาษาดัตช์ และหลายภาษาในอินเดีย เช่น ภาษาฮินดู ฮินดูสตานี มราฐี เกลฎุ และ ทมิฬ (Schuyler, 1901, pp. 237-248)

บทพรรณนาธรรมชาติในเรื่องอภิชฌยานศกุนตลัม

กาลิทาสเป็นผู้ที่มีความรู้และความเข้าใจในธรรมชาติรอบตัวทุกด้าน ความช่างสังเกตและความใส่ใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของทุกชีวิตได้สะท้อนอยู่ในผลงานกวีนิพนธ์ของ กาลิทาสซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาที่สอดแทรกด้วยความรู้ วิธีการดำเนินชีวิตของผู้คน และสิ่งแวดล้อม ผสมกับ อัจฉริยภาพในทางกวี ทำให้กวีนิพนธ์ของกาลิทาสนำเสนอธรรมชาติอย่างงดงามยิ่ง จะเห็นได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

จากตอนหนึ่งที่อนสุยาพูดกับศกุนตลา ในบทละครเรื่องอภิชฌยานศกุนตลัมจะเห็นการพรรณนาถึงธรรมชาติ ซึ่งกวีได้พรรณนาเปรียบเทียบศกุนตลาเหมือนมะลิแรกแย้ม และยังสื่อให้เห็นถึงความอ่อนโยนของศกุนตลาที่รักต้นไม้ (ธรรมชาติ) เยี่ยงอย่างพี่สาว โดยคอยดูแลใส่ใจในการรดน้ำ

anasūyā -- halā śakuntale tvatto'pi tātakāśyapasyāśramavṛkṣakāḥ
priyatarā iti tarkayāmi | yena navamālikā kusuma
pelavāpitvamateṣāmālavālapūraṇe niyuktā |

śakuntalā -- na kevalam tātaniyoga eva | asti me sodarasneho'pyeteṣu |
(iti vṛkṣasecanam rūpayati |)

อนสุยา -- นี่ศกุนตลา ฉันคิดว่า สำหรับท่านพ่อกาศยปะแล้ว ต้นไม้เล็ก ๆ ในอาศรมคงจะน่ารักมากกว่าเธอเสียอีกเพราะท่านกำหนดตัวเธอในการเติมน้ำให้เต็มที่ซึ่งน้ำรอบต้นไม้ ถึงแม้ว่าเธอเองก็มีความบอบบางเหมือนมะลิแรกแย้ม

ศกุนตลา -- ไม่ใช่เพียงแค่ท่านพ่อสั่งให้ทำเท่านั้นหรอกนะ ฉันเองก็รักต้นไม้เหล่านี้อย่างพี่สาว (แสดงการรดต้นไม้) (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2564, น. 16)

ในอภิชฌยานศกุนตลัม องค์ที่ 1 โศลกที่ 4 กาลิทาสได้พรรณนาถึงดอกไม้ที่ชื่อว่าดอกศิระชะ (หรือต้นซึก) ซึ่งถูกจุมพิตโดยเหล่าผึ้งทั้งหลาย และดอกไม้เหล่านี้ถูกนำมาใช้โดยเหล่าสตรีทั้งหลายเพื่อเป็นเครื่องประดับบนศีรษะของพวกเธอด้วยหัวใจที่เต็มไปด้วยความรัก

īśadīṣaccumbitāni bhramaraiḥ sukumārakesarasāikhāni |
avataṃsayanti damamānāḥ pramadāḥ śirīṣakusumāni ||1:4||

(1:4) พวกผู้หญิง ที่ใจเต็มไปด้วยความเมตตากรุณา พวกนั้นเอาดอกศิริษะ ที่พวกฝั่งพากันจุมพิตเบา ๆ และมีปลายเกสรอ่อนนุ่มมาทำเป็นเครื่องประดับหู

(จिरพัณน์ ประพันธ์วิทยา, 2564, น. 4)

ในอภิข्यानศากุนตลัม องค์กรที่ 4 โศลกที่ 9 และ 10 กวีได้พรรณนาถึงศกุนตลาที่มีความรักในธรรมชาติและพุดคุยกับธรรมชาติเยี่ยงกัลยาณมิตร ด้วยเหตุที่เธอได้เติบโตมาในสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติในป่าเหล่านี้ ศกุนตลาได้พุดคุยกับเหล่าไม้เลื้อย (เหมือนสิ่งมีชีวิต) ว่านางจะไม่ยอมดื่มน้ำก่อน เมื่อพวกท่าน (ไม้เลื้อย) ยังไม่ได้ดื่ม (รับการรดน้ำ) แม้ว่าศกุนตลาจะมีความกระตือรือร้นมากในการสวมเครื่องประดับ แต่นางก็ไม่เด็ดใบหรือดอกไม้มาประดับบนเรือนร่างของนางเพราะรักใคร่ เวลาของเทศกาลสำหรับเธอคือเมื่อเหล่าไม้เริ่มผลิดอกแรก เธอจะมีความสุขสนุกร่าเริงบันเทิงใจอย่างมาก ซึ่งขณะนี้เธอกำลังจะไปบ้านสามีของเธอ และได้มาขออนุญาตกับ (ไม้เลื้อย) ให้เธอทำอย่างนั้น ศกุนตลาที่ต้นไม้อ่อนุญาตให้ออกไปบ้านสามีได้บรรดาต้นไม้ที่คอยอยู่เคียงข้างเธอในป่ามาตลอด ในขณะนั้นได้ยินเสียงนกคุเหว่าอันไพเราะเป็นการแสดงคำยินยอม ในโศลกนี้ ต้นไม้ น้ำ ไม้เลื้อย เสียงนกคุเหว่า ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่กาลิทาสได้พรรณนาได้อย่างลึกซึ้งกินใจยิ่งนัก

pātum na prathamam vyavasyati jalam yuṣmāsvapīteṣu yā
nādatte priyamaṇḍanāpi bhavatām snehena yā pallavam |
ādye vaḥ kusumaprasūtisamaye yasyā bhavatyutsavaḥ
seyam yāti śakuntalā patigrhaṃ sarvairanujñāyatām ||4:9||

(4:9) ศกุนตลาจะไม่ยอมดื่มน้ำก่อน เมื่อพวกท่านยังไม่ได้ดื่ม (ยังไม่ได้รับการรดน้ำ) เพราะความรักพวกท่าน แม้เขาจะชอบการแต่งตัวก็จะไม่ยอม (เด็ด) เอาใบแรกผลิ (ของพวกท่าน) ในยามที่พวกท่านเริ่มผลิดอก เขาจะมีความสุขสนุกร่าเริงบันเทิงใจอย่างมาก เขาคนเดียวเท่านั้นแหละ กำลังจะไปยังเรือน (ที่อยู่) ของสามี พวกท่านทั้งหมดโปรดอนุญาตให้เขาไปด้วยเถิด (จिरพัณน์ ประพันธ์วิทยา, 2564, น. 115)

anumatagamanā śakuntalā tarubhīriyaṃ vanavāsabandhubhiḥ |
paribhṛtavirutam kalam yathā prativacanīkṛtamebhirīdr̥sam ||4.10||

(4:10) นี่ไง พวกต้นไม้ที่เป็นพรรคพวกที่เคยอยู่กันมาในป่าได้อนุญาตให้ศกุนตลาไปแล้ว ต้นไม้เหล่านี้ประหนึ่งว่าใช้เสียงร้องของนกคุเหว่าแทนคำอนุญาตของพวกตน (จिरพัณน์ ประพันธ์วิทยา, 2564, น. 116)

ในอภิข्यानศากุนตลัม องค์กรที่ 4 โศลกที่ 11 ศกุนตลาเริ่มเดินทางกลับบ้านสามีแล้ว ขอให้การเดินทางของศกุนตลามีความรื่นรมย์กับธรรมชาติที่มีสระน้ำที่เขียวขจีด้วยดอกบัว ความร้อนจากแสงอาทิตย์ ร่มเงาหนาทึบของต้นไม้ และฝูงนกที่อ่อนลงด้วยเกสรของดอกบัว ลมที่พัดเย็นชื่นบานยิ่งนัก ในที่นี้ทะเลสาบ สระน้ำ เกสรดอกบัว แสงอาทิตย์ ร่มเงา ต้นไม้ สายลม เป็นการพรรณนาเกี่ยวกับธรรมชาติ กวีได้พรรณนาถึงธรรมชาติที่สะท้อนให้เห็นการแสดงออกของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

ramyāntaraḥ kamalinīharitaiḥ sarobhi
śchāyādrumairniyamitārkamayūkhatāpaḥ |
bhūyātkuṣeśayarajomṛdureṇurasyāḥ
śāntānukūlapavanaśca śivaśca panthāḥ ||4.11||

(4:11) ขอให้การเดินทางของหญิงคนนี้มีช่วงต่าง ๆ ของหนทางนำรีนรมย์ด้วยสระน้ำที่เขียวขจี
ไปด้วยกอบัว ที่ต้นไม้ที่มีร่มเงาคอยควบคุมความร้อนจากแสงอาทิตย์ไว้ ขอให้ทางเดินนุ่มด้วย
เกสรดอกบัว จะมีลมเย็นพัดอยู่อย่างต่อเนื่อง จงเป็นการเดินทางที่เต็มไปด้วยสิ่งที่ดี ๆ
(จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2564, น. 116)

ในอภิธานศาสนาคถัม องค์กรที่ 4 โศกที่ 12 กาลิทาสได้กล่าวถึงธรรมชาติของสัตว์และต้นไม้
โดยสะท้อนให้เห็นถึงการแสดงออกของธรรมชาติในป่า ด้วยความรู้สึกอาลัยอาวรณในการที่ศกุนตลาจะต้อง
จากป่านี้ไป กวางตัวเมียไม่ยอมกินหญ้า นกยูงเลิกรายรำแล้ว ไม่เลื้อยไบนกเปลืองรังราวกับหลังน้ำตาเพราะ
ศกุนตลาจะจากไป เพื่อบ้านของสามี อันที่จริงคำพรรณนาของกาลิทาสกวีผู้ยิ่งใหญ่ผู้นั้นมีความหมายลึกซึ้งถึง
สายใยความผูกพัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความซาบซึ้งใจยิ่งนัก

udgalitadarbhakavalā mrgyaḥ parityaktanartanā mayūrāḥ |
apasṛtapāṇḍupatrā muñcantaśrūṇīva latāḥ ||4.12||

(4:12) พวกกวางเพศเมียเคี้ยวเอื้องอยู่ก็ปล่อยหญ้าแพรกหลุดจากปาก พวกนกยูงก็เลิกลำแพน
ทาง เถววัลย์ที่ไบนกเปลืองไบก์หล่น ประหนึ่งว่าปล่อยน้ำตาให้ตกไป
(จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2564, น. 117)

ในอภิธานศาสนาคถัม องค์กรที่ 6 โศกที่ 4 กาลิทาสได้พรรณนาถึงธรรมชาติของต้นไม้ทั้งหลายที่
ออกดอกในฤดูวสันต์ กล่าวถึงต้นมะม่วง ดอกกุหลาบ (ดอกบานไม่รู้โรย) และ นกคเหว่าตัวผู้ (puṃskokila)
นกคเหว่าเป็นสิ่งที่สื่อถึงการมาของฤดูใบไม้ผลิในบทกวีของกาลิทาส เช่นเดียวกับในกวีนิพนธ์ภาษากรีกและ
ภาษาอังกฤษ นกคเหว่ามีความคล้ายคลึงกับนกไนติงเกล นกคเหว่าจะถูกเรียกว่าปะระภฤตะ (parabhṛta)
ก็เพราะว่านกคเหว่าถูกลีงดูโดยผู้อื่น คืออีกา

ในโศกนี้กาลิทาสได้กล่าวถึงธรรมชาติของสัตว์ (นกคเหว่า) ต้นไม้ รวมทั้งพาดพิงถึงกามเทพ ซึ่งกวี
ได้ถ่ายทอดจินตนาการของธรรมชาติเหล่านี้ว่าสามารถรับรู้ หรือมีความรู้สึกเยี่ยงมนุษย์ ได้ปฏิบัติตาม
พระราชโองการของพระราชา (ท้าวทุษยันต์) ดังนี้

kañcukī -- na kila śrutam yuvābhyām yadvāsantikaistarubhirapi devasya
śāsanam pramāṇīkṛtam tadāśrayibhiḥ patribhiśca | tathā hi
cūtānām ciranirgatāpi kalikā badhnāti na svam rajah
sannaddham yadapi sthitam kurabakam tatkorakāvasthayā |
kañtheṣu skhalitam gate'pi śisīre puṃskokilānām rutam
śaṅke saṃharati smaropi cakitastūṅārdhakṛṣtam śaram ||6:4||

มหาดเล็ก – เธอทั้งสองไม่ได้ยินได้ฟังจริง ๆ หรือว่าแม่ต้นไม้ทั้งหลายที่ออกดอกในฤดูวสันต์ก็ปฏิบัติตามพระราชโองการของพระราชินี แม่พวกนกทั้งหลายก็ทำเช่นเดียวกัน ที่พูดเช่นนี้ก็เพราะว่า

(6:4) ดอกตูมของมะม่วงทั้งหลายแม้จะออกมานานแล้วก็ไม่ยอมมีเกสร ดอกกุหลาบแม้จะออกมาแล้วแต่ก็ไม่ยอมบาน การร้องของนกดูเหมือนว่าตัวผู้ก็มีเสียง ขาด ๆ หาย ๆ อยู่ในลำคอแม้ว่าฤดูหนาวจะผ่านไปแล้ว ฉันคิดว่า กามเทพเองก็คงกลัวจึงเก็บลูกศรที่ตั้งออกมาจากแฉ่งได้ครั้งเดียว (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2564, น. 175)

ในอภิธานสากุนตลัม องค์กรที่ 5 โศลกที่ 12 กวีได้พรรณนาถึงธรรมชาติกับความตึงตัวของมนุษย์ มีการใช้การเปรียบเทียบระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ ดังที่กล่าวว่า “ต้นมะม่วงจะโน้มกิ่งต่ำลงมาเพราะมีผลมาก” เปรียบเหมือนกับ “คนดีที่ไม่หยิ่งเพราะความร่ำรวย”

bhavanti namrāstaravaḥ phalāgamairnavāmbubhirdūravilambino
ghanāḥ | anuddhatāḥ satpuruṣāḥ samṛddhibhiḥ svabhāva evaiṣa
paropakāriṇām ||5:12||

(5:12) ต้นมะม่วงจะโน้มกิ่งต่ำลงมาเพราะมีผลมาก เมฆจะต่ำลงมาเพราะมีน้ำเพิ่มขึ้น คนดีจะไม่หยิ่งเพราะความร่ำรวย นี่แหละคือ ธรรมชาติที่แท้จริงของคนที่ชอบช่วยเหลือผู้อื่น (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2564, น. 141)

ในอภิธานสากุนตลัม องค์กรที่ 2 โศลกที่ 6 กวีพรรณนาถึงธรรมชาติให้เห็นฝูงกวางที่เคี้ยวเอื้องแล้วนอน ในที่ร่ม หมูป่าจำนวนหนึ่งขุดหลุมขี้มูล (ชื่อหลุมชนิดหนึ่ง) ในสระ ในโศลกนี้ กวาง สระน้ำ หลุมขี้มูล กระทั่ง หมูป่า สิ่งเหล่านี้เป็นการพรรณนาถึงธรรมชาติอย่างงดงาม กวีได้ถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพของระบบนิเวศในป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ และสะท้อนวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในสมัยนั้นได้ใกล้ชิดกับระบบนิเวศในลักษณะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการล่าสัตว์เพื่อดำรงชีพตามวิถีของนายพราน

gāhantāṃ mahiṣā nipānasalilaṃ śrngairmuhustāḍitam
chāyābaddhakadambakam mrgakulam romanthamabhyasyatu|
viśrabdham kriyatam varāhatatibhirmustākṣatiḥ palvale
viśrāmam labhatāmidam ca śithitalajyābandhamasmaddhanuḥ ||2:6||

(2:6) ขอให้ควายทั้งหลายจงดำนน้ำในสระที่มันใช้หาชีวิตครั้งแล้วครั้งเล่า ขอให้ฝูงกวางเกาะกลุ่มกันที่ร่มไม้จงเคี้ยวเอื้อง ขอให้ฝูงหมูป่าขุดหลุมขี้มูลในแอ่งน้ำอย่างไม่มีความกลัว ขอให้ธนูของพวกเราที่มีการพันสายไว้อย่างหย่อน ๆ จงได้หยุดพัก (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2564, น. 49)

ในอภิธานสากุนตลัม องค์กรที่ 1 โศลกที่ 3 กล่าวว่า การอาบน้ำเป็นสุขในเวลากลางวัน อากาศที่พัดมาจากป่าจะมีกลิ่นหอมมาก อากาศที่มีกลิ่นหอมเพราะการพัดของลมที่ได้สัมผัสดอกไม้ป่าภูละ (ดอกทรมเป็ด) การนอนอยู่ใต้ร่มเงาไม้ที่หนาทึบทำให้หลับสบาย สถานที่และสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติ เป็นบรรยากาศที่นำมาซึ่งความรื่นรมย์ سراญใจยิ่งนัก ในโศลกนี้ กาลีทาสได้พรรณนาถึงธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมที่ทำให้บรรยากาศ

รอบตัวมีความสุขอย่างยิ่ง แสดงให้เห็นถึงวิถีดำเนินชีวิตของผู้คนที่ผูกพันกับความรื่นรมย์ของธรรมชาติ และสะท้อนสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติที่บริสุทธิ์เป็นที่พักพิงของมนุษย์อย่างแท้จริง

subhagasalilāvagāhāḥ pāṭalasamsargasurabhivanavātāḥ |
pracchāyasulabhanidrā divasāḥ pariṇāmaramaṇīyāḥ ||1:3 ||

(1:3) ในตอนกลางวัน การได้ด่ำผุดด่ำวายในน้ำจะมีความสุขอย่างยิ่ง ลมที่พัดมาจากปากก็จะมีกลิ่นหอมเพราะได้คลุกเคล้ากับดอกปาฏละ เมื่ออยู่ในร่มไม้ก็จะทำให้หลับได้ง่าย ๆ ในเวลาบ่ายแก่ ๆ จะมีความน่านรื่นรมย์อย่างยิ่ง (จिरพพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2564, น. 3)

วิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสมัยเริ่มแรกจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติอย่างแท้จริง ปัจจัยในการดำรงชีวิตทุกอย่างได้มาโดยตรงจากธรรมชาติ ความเป็นอยู่ต่าง ๆ ถูกกำหนดโดยธรรมชาติ ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของธรรมชาติยังมีน้อย แต่ความใกล้ชิดหรือความผูกพันในธรรมชาติมีมาก พวกเขาให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติอย่างมาก พวกเขาอยู่กับธรรมชาติในลักษณะทั้งรักและทั้งกลัว รักเพราะรู้ว่าธรรมชาติมีคุณต่อเขา ให้อาหารและทุกสิ่งทุกอย่างแก่เขา แต่กลัวเพราะรู้ว่าธรรมชาติอาจทำลายเขาและทุกสิ่งทุกอย่างได้เช่นกัน เหล่านี้ล้วนเป็นบ่อเกิดแห่งความเชื่อ พิธีกรรม เพื่อแสดงความขอบคุณ แสดงความคารวะ ขอโทษ ขออนุญาต แก่พระ เป็นเจ้า เทพเจ้า วิญญาณที่เป็นเจ้าของธรรมชาติ

กาลิทาสได้ใช้การประพันธ์โดยใช้ธรรมชาติสื่อความหมายของดอกไม้ที่ใช้ในการทำพิธีกรรมต่าง ๆ ตามวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนและสิ่งแวดล้อมของธรรมชาติ ดังตัวอย่างในอภิธานศากุนตลัม องค์กร 4 โศลกที่ 8

apīvedimparitaḥ klptadhiṣṇyāḥ samidvantaḥ prāntasamstīrṇadarbhāḥ |
apaghnatoduritaṁ havyagandhairvaitānāstvām vahnayahpāvayaṃtu ||4:8||

(4:8) ขอให้ไฟบวงสรวงซึ่งตั้งวางอยู่รอบเวที (แท่นบูชา) (ไฟ) ซึ่งได้รับการสังเวยด้วยไม้ศักดิ์สิทธิ์ (ไฟ) ซึ่งได้รับการสังเวยด้วยหญ้าทรกะที่โปรยรอบกองไฟและ (ไฟ) ซึ่งได้ขับไล่สิ่งชั่วร้ายไปด้วยกลิ่นเครื่องสังเวย โปรดจงชำระบาปให้แก่เจ้าด้วยเถิด (จिरพพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2564 น. 114)

ในโศลกนี้ดอกไม้ได้สื่อให้เห็นถึงความหมายในการบูชา และการทำพิธีกรรมต่าง ๆ จะเห็นได้จากที่ปริยัมวทาพูดกับอนสุยาว่า "ที่รักเรารวบรวมดอกไม้เพียงพอสำหรับเครื่องบูชาอันศักดิ์สิทธิ์แล้ว" และยังมี การอ้างถึงการใช้หญ้าทรกะ (หญ้าทรก หมายถึงหญ้ากุศะ) "เราจะเอาหญ้าทรกะเหล่านี้ไปให้พราหมณ์ผู้ทำพิธีเพื่อปูเวทีพิธี (ที่ก่อไฟพิธี ที่โปรยรอบกองไฟในพิธีทางศาสนา)"

ธรรมชาติในเมฆทูต (meghadūta) ของกาลิทาส

เมฆทูตเป็นคำสมาส ระหว่างคำ “เมฆ” กับ “ทูต” มีความหมายว่าเมฆผู้ทำหน้าที่เป็นทูต หรือเมฆผู้นำข่าวสารไปให้ ภาษาอังกฤษใช้ว่า “The Cloud Messenger” เมฆได้ทำหน้าที่เป็นทูตแห่งความรัก รับฝากความรัก ความคิดถึง จากชายผู้หนึ่งที่กำลังทุกข์โศกไปให้ภรรยาของเขาซึ่งอยู่ห่างไกล ตัวเอกของเรื่องนี้ไม่ใช่มนุษย์ หรือเทวดา แต่คือ ยักษ์ ซึ่งเป็นบริวารของท้าวกุเวร เทพเจ้าแห่งความมั่งคั่งและเป็นโลกนาถ (ผู้คุ้มครองรักษาโลก) ประจำทิศอุดร (เหนือ) เป็นงานประพันธ์ของกาลิทาส ประเภทร้อยกรอง ชนิดฉันทกาพย์ ส่วนกาพย์เล็กหรือกาพย์ย่อย ในรูปศตุงคาริฉันทกาพย์ คือแสดงความรู้สึกที่เร้าอารมณ์ในทางรัก ๆ ใคร่ ๆ และได้พรรณนาถึงสถานที่ที่เมฆจะต้องเดินทางผ่านจากจุดที่ยักษ์กับเมฆพบกันนั้น เมฆจะต้องผ่านและพบอะไร ที่ใดบ้าง และได้พรรณนาถึงความงามนานาประการของธรรมชาติอันน่าอัศจรรย์ยิ่งนัก มีป่า เขา ลำเนาไพร แม่น้ำ ลำธาร พฤษชาตินานาพันธุ์ รวมถึงสัตว์มากมายด้วย

เมฆทูตประกอบด้วยฉันท์ทั้งหมด 118 บท แบ่งออกเป็น 2 ภาค ภาคต้นชื่อ ปุรวเมฆ (pūrvamegha) ภาคปลายชื่อ อุตตรเมฆ (uttaramegha)

ภาคต้น ปุรวเมฆ (pūrvamegha) เป็นการพรรณนาถึงยักษ์ตนหนึ่งลูกน้องของท้าวกุเวร ทำผิดโดยละเลยต่อหน้าที่ ถูกท้าวกุเวรกริ้วโกรธจึงเนรเทศออกจากนครอลกา ไปอยู่บนเขารามคิรี ณ ป่าวินธัย ทางทิศใต้ มีกำหนด 1 ปี โดยยักษ์ต้องพราวจากภรรยาที่รักไปเพียงผู้เดียว กาลเวลาล่วงมา ยักษ์หวนรำลึกถึงภรรยาของตนด้วยความอาลัยอย่างสุดซึ้ง ยักษ์เห็นเมฆหมอกกลุ่มหนึ่งลอยไปทางทิศอุดรอันเป็นที่ตั้งของเมืองอลกา จึงขอร้องให้เมฆนั้นช่วยทำหน้าที่ทูตนำข่าววิโยคโศกเศร้าแห่งตนไปบอกให้ภรรยาที่รักของตนได้รับรู้ และด้วยเหตุนี้จึงชื่อว่า “เมฆทูต” เมื่อยักษ์ขอร้องเมฆนั้น ได้พรรณนาถึงสถานที่เมฆผ่านจากจุดที่ยักษ์กับเมฆพบกันนั้น เมฆจะต้องผ่านและพบอะไร ที่ใดบ้าง ในตอนนี้จึงเป็นการพรรณนาสถานที่ที่เมฆผ่านไป รวมทั้งธรรมชาติต่าง ๆ ให้เห็นความสวยงามของธรรมชาติ ต้นไม้ ดอกไม้ แม่น้ำ ลำธาร และผ่านไปตามเมืองสำคัญต่าง ๆ เช่นอุชเชนี (ujjenī) เมืองที่สวยงามมาก กาลิทาสเปรียบว่าเป็นประดุจเมืองสวรรค์ที่ลงมาสู่ดิน

ภาคปลาย อุตตรเมฆ (uttaramegha) เป็นการกล่าวถึงยักษ์ผู้ซึ่งได้พรรณนาให้แก่เมฆพียงถึงสถานที่ต่าง ๆ ในเมืองอลกาที่ภรรยาที่รักของยักษ์นั้นอยู่ ว่าเป็นสถานที่สวยงาม มีธรรมชาติที่งดงามยิ่งนัก มีบุปผชาติสวยงาม มีเหล่าหญิงงาม มีดนตรีบรรเลง และอื่น ๆ มากมาย รวมทั้งพรรณนาสภาพอันฝ่ายพอมโศกาตุรของยักษ์ผู้เป็นภรรยา และพรรณนาสารปลอบขวัญที่ยักษ์นั้นฝากไปให้ยอดพญาคูพิศวาสของตน

เมฆทูตเป็นงานนิพนธ์ของกาลิทาส ประพันธ์เป็นประเภทร้อยกรอง ชนิดฉันทกาพย์ ในรูปศตุงคาริฉันทกาพย์ คือแสดงความรู้สึกที่เร้าอารมณ์ในทางรัก ๆ ใคร่ ๆ การประพันธ์ใช้คำฉันท์ชนิดเดียวตลอดเรื่อง คือฉันท์ชื่อมันทากรานตา อันหมายความว่าอย่างเอื้อง หรือ ก้าวไปอย่างช้า ๆ ฉันท์ชนิดนี้ บทหนึ่งมี 4 บาท แต่ละบาทมี 17 คำหรือพยางค์ (จำลอง สารพัตนิก และ จิตตาภา สารพัตนิก, 2540, p. บทหน้า 4) สุดท้ายของฉันท์จะเป็นเสียงครุหรือลหุก็ได้ ในการแบ่งจังหวะของฉันท์ มีจังหวะหยุดแบ่งเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 หลังพยางค์ที่ 4 ช่วงที่ 2 หลังพยางค์ที่ 10 และช่วงที่ 3 หลังพยางค์ที่ 17 หรือ (4. 6. 7.) (Apte, 1982, p. 654)

บทพรรณนาธรรมชาติในเรื่องเมฆทูต

กาลิทาสได้พรรณนาถึงความงดงามของธรรมชาติ ในเมฆทูต (meghadūta) อุตตรเมฆ (uttaramegha) โสลกที่ 3 ในเมืองอลกาที่ซึ่งมีดอกบัวบานตลอดเวลา และมีฝูงผึ้งบินมาตอมกินเกสรดอกไม้ เหล่านั้นจนเมาและ ส่งเสียงดังก้อง มีฝูงหงส์ยืนล้อมรอบต้นบัวที่ออกดอกอยู่ตลอดเวลา นกยูงที่เลี้ยงไว้ใน เมืองนี้เป็นนกยูงที่มีหาง เป็นมันเลื่อม ชูคอส่งเสียงร้อง และที่แห่งนั้นพระจันทร์ในยามค่ำคืนก็ส่องสว่าง ตลอดเวลาจนทำให้ฟากฟ้าเมือง อลกานั้นมีแต่ความสว่างงดงาม เพราะไม่มีความมืด เป็นการพรรณนาถึง ธรรมชาติที่กาลิทาสได้รังสรรค์ถ้อยคำที่บรรยายให้เห็นความงดงามอย่างชัดเจนในโคลกนี้

yatronmattabhraramukharāḥ pādapā nityapuṣpā
hamśaśreṇīracitaraśanā nityapadmā nalinyaḥ |
kekotkanṭhā bhavanaśikhino nityabhāsvatkalāpā
nityajyotsnāḥ pratihatatamovṛttiramyāḥ pradoṣāḥ ||2:3||

(อุตตร:3) ในเมืองอลกานั้น ต้นไม้ทั้งหลายมีเสียงทึ่ง ๆ ของผึ้งที่เมา มีดอกไม้ตลอดเวลา ต้นบัว
ทั้งหลายมีดอกบัวเสมอ (และ) มีเข็มขัดที่ถูกทำให้โดยแถวของหงส์ทั้งหลาย (มีหงส์ล้อมเป็นวง
แหวน) นกยูงเลี้ยงมีหางมันเลื่อมตลอดเวลา (และ) มีคอชูขึ้นเพราะการร้อง และกลางคืนจะมี
แสงจันทร์ตลอดเวลา (และ) งามเพราะการมีอยู่ของความมืดที่ถูกขจัดไป (ไม่มีมืด)
(จिरพัณน์ ประพันธ์วิทยา, 2523, น. 34)

ในเมฆทูต (meghadūta) ปุรวเมฆ (pūrvamegha) โสลกที่ 15 กวีนิพนธ์นี้ยักษ์พูดกับเมฆในฐานะ
ผู้ส่งสารถึงภรรยาของเขา ในโคลกนี้ รุ่ง ยอดของจอมปลวก ฝูงวัว นกยูงที่มีความสง่าผ่าเผย ลำแสงแห่งอัญมณี
และเมฆเป็นการพรรณนาธรรมชาติในจินตนาการของกวีได้อย่างงดงามทำให้เห็นภาพพจน์ได้อย่างชัดเจน

ratnacchāyāvvyatikara iva prekṣyam etat purastād
valmīkāgrāt prabhavati dhanuṣkhaṇḍam ākhaṇḍalasya |
yena śyāmaṃ vapur atitarām kāntim āpatsyate te
barheṇeva sphuritarucinā gopaveśasya viṣṇoḥ ||1:15||

(ปุรว:15) ส่วนของธนูของพระอินทร์ (รุ่ง) นี้ อันควรแก่การมองดู เหมือนการระคนเข้าด้วยกัน
ของแก้ว ย่อมปรากฏขึ้นจากยอดของจอมปลวกข้างหน้า ด้วยส่วนของธนูนั้นร่างที่ดำของท่าน
จะถึงซึ่งความงามอย่างยิ่ง เหมือน (ร่าง) ของพระวิษณุในเพศของคนเลี้ยงโค (พระกฤษณะ)
(ถึงซึ่งความงาม) ด้วยหางนกยูงที่มีรัศมีระยิบระยับ (จिरพัณน์ ประพันธ์วิทยา, 2523, น. 8)

ในเมฆทูต (meghadūta) ปุรวเมฆ (pūrvamegha) โสลกที่ 21 ดอกกัทัมพะ (หรือดอกกระท่อม)
ที่มีสีเหลือง แกมเขียว เนื่องจากเส้นใยที่โตแล้วครึ่งหนึ่ง กวาง น้ำ ดอกไม้ เกสร ต้นกล้วย ริมฝั่งน้ำ เหล่านี้
แสดงถึงธรรมชาติที่ประกอบด้วยความงดงามที่หลากหลาย รวมถึงความอุดมสมบูรณ์ของนิเวศหลังไฟไหม้ป่า

nīpaṃ dṛṣṭvā haritakapiśaṃ keśarair ardhārūḍhair
āvīrbhūtaprathamamukulāḥ kandaliś cānukaccham |
dagdhvāraṇyeṣv adhikasurabhiṃ gandham āghrāya corvyāḥ
sāraṅgās te jalalavamucaḥ sūcayiṣyanti mārgam ||1:21||

(ปุรว:21) พวกกวางทั้งหลาย จะบอกให้รู้ซึ่งทางของท่านผู้ได้ปล่อยหยดน้ำออกมาแล้ว หลังจากที่พวกมันได้เห็นดอกกัทัมพะที่มีสีเหลืองแกมเขียว เพราะเกสรที่งอกออกมาครึ่งหนึ่ง และ (เห็น) ต้นกล้วยทั้งหลายที่ริมฝั่งน้ำมีหน่อปรากฏออกมาใหม่ ๆ และหลังจากที่ได้สูดกลิ่นของพื้นดินที่หอมยิ่งในป่าทั้งหลายที่ถูกไฟไหม้แล้ว (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2523, น. 11)

ในเมฆทูต (meghadūta) ปุรวเมฆ (pūrvamegha) โศลกที่ 23 ยักษ์กล่าวกับเมฆว่าเมื่อท่านเข้าใกล้ แคว้นทศารณะ (daśārṇa) แล้วท่านจะเห็นพุ่มไม้ของสวนนั้นและมีดอกไม้สีขาวชื่อเกตะกะ (หรือดอกลำเจียก) นกทำรังบนยอดไม้มงคลของหมู่บ้าน พวกนกที่กินเครื่องสังเวทในบ้าน มีป่าไม้หว่าที่มีดมิดซึ่งมีผลหว่าสุกงอม เหล่าหงส์ก็หยุดและพักอาศัยอยู่ที่นั่นเป็นเวลาหลายวัน กาลิทาสได้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมและการอยู่ร่วมกันของสัตว์และมนุษย์ ดังประโยคที่ว่า “มีต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้านเต็มไปด้วยการสร้างรัง” “พวกนกที่กินเครื่องสังเวทในบ้าน” นก กา หงส์ ป่าไม้หว่า เหล่านี้เป็นคำพรรณนาถึงธรรมชาติที่แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบทางนิเวศ สิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ และการอยู่ร่วมกันของธรรมชาติกับมนุษย์ ซึ่งเป็นความงดงามในจินตนาการของมหากวีกาลิทาส

pāṇḍucchāyopavanavṛtayaḥ ketakaiḥ sūcibhinnair
nīḍārambhair gr̥habalibhujām ākulagrāmacaityāḥ |
tvayy āsanne pariṇataphalaśyāmajambūvanāntāḥ
sampsatyante katipayadinasthāyihamsā daśārṇāḥ ||1:23||

(ปุรว:23) เมื่อท่านมาใกล้ แคว้นทศารณะ จะเป็นแคว้นที่มีต้นไม้ที่ใช้เป็นรั้วสวนกลายเป็นสีขาว เหลืองด้วยดอกเกตะกะทั้งหลาย ที่แตกออกตรงปลายของดอก (และ) มีต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน เต็มไปด้วยการสร้างรัง ของพวกนกที่กินเครื่องสังเวทในบ้าน (กา) (และ) มีชายป่าไม้หว่าเป็นสีดำ ด้วยผลที่สุก (และ) มีหงส์อยู่สองสามวัน (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2523, น. 12)

ในเมฆทูต (meghadūta) ปุรวเมฆ (pūrvamegha) โศลกที่ 10 ยักษ์พูดกับเมฆว่า สายลมอ่อน ๆ ที่พัดมา พร้อมกับเธอ และนกที่ชื่อว่าจาทกะได้ขับขานไพเราะด้วยความขบขันอยู่เบื้องซ้ายของเธอ นกกระเรียนตัวเมียแสดงการจัดแถวบนท้องฟ้าอย่างมีระเบียบและมีประสพการณ์ ความสุขเกี่ยวกับการได้เห็นให้ดวงตาได้ชื่นชม บนท้องฟ้าที่มีความสวยงาม กาลิทาสได้พรรณนาให้เห็นถึงสภาพของธรรมชาติในต้นฤดูฝนที่มีฝูงนกบินไปพร้อม ๆ กับเมฆฝน ในที่นี้บรรดานกที่ชื่อว่าจาทกะ (นกดูเหมือนชนิดหนึ่ง กล่าวกันว่าดำรงอยู่ได้ด้วยหยาดฝน)

mandam mandam nudati pavanaś cānukūlo yathā tvām
vāmaś cāyaṃ nadati madhuraṃ cātakas te sagandhaḥ |
garbhādhānakṣaṇaparicayān nūnam ābaddhamālāḥ
seviṣyante nayanasubhagaṃ khe bhavantaṃ balākāḥ ||1:10||

(ปุรว:10) และ ลมซึ่งเหมือนจะช่วยย้อมพัดท่านไปอย่างช้า ๆ อนึ่งนกจาทกะที่ร้องไพเราะอยู่ทางซ้ายมือซึ่งเป็นพวกพ้องของท่านนี้ ย่อมส่งเสียงไพเราะ นกกระสาทั้งหลายบนท้องฟ้า เป็นผู้ที่มีแถว

อันจัดแล้ว เพราะความคุ้นเคยในขณะแห่งการตั้งห้อง จะรับใช้ท่านผู้เป็นโชคสำหรับนัยน์ตา
อย่างแน่นอน (จिरพัตน์ ประพันธ์วิทยา, 2523, น. 5)

ในเมฆทูต (meghadūta) อุตตรเมฆ (uttaramegha) โศลกที่ 44 กาลิทาสได้พรรณนาถึงความงาม
ของคนรักว่าไม่มีอะไรเทียบเธอได้ กาลิทาสมีสายตาแหลมคมในการวินิจฉัยคุณค่าของธรรมชาติตั้งที่สามารถ
ประเมินสตรีวิทยาของผู้คนและธรรมชาติของมนุษย์ได้อย่างชัดเจน และเขาได้พรรณนากล่าวถึงทุกแง่มุม
ของธรรมชาติ เช่น “พวงหางทั้งหลายของนกยูงทั้งหลาย” “การยกคิ้วหลิวตาที่งดงาม” “ในตาทั้งสองของ
นางกวางที่ตื่นตระหนก” “คนซึ่งอน สิ่งเหมือนเจ้า ไม่มีอยู่เลย” สิ่งเหล่านี้สัมพันธ์กับธรรมชาติและเป็นการ
พรรณนาความงามในบทกวีอย่างสร้างสรรค์ของกาลิทาส

śyāmāsv cakitahariṇīprekṣaṇe dr̥ṣṭipātām
vaktracchāyām śāsini śikhinām barhabhāreṣu keśān |
utpaśyāmi pratanuṣu nadivīciṣu bhrūvilāsān
hantaikasmīn kvacid api na te caṇḍi sādṛśyam asti ||2:44||

(อุตตร:44) พี่เห็นร่าง (ของเจ้า) ในแถววัลย์ชื้อปรียงค์ การทอดสายตา (ของเจ้า) ในตาทั้งสองของ
นางกวางที่ตื่นตระหนก นวลหน้า (ของเจ้า) ในพวงหางทั้งหลายของนกยูงทั้งหลาย (และ) การยก
คิ้ว หลิวตาที่งดงามในริ้วคลื่นที่เล็ก ๆ ของแม่น้ำ โอ คนซึ่งอน สิ่งเหมือนเจ้า ไม่มีอยู่เลย ในสิ่ง
ใด ๆ สิ่งเดียว (จिरพัตน์ ประพันธ์วิทยา, 2523, น. 54)

ในเมฆทูต (meghadūta) ปุรวเมฆ (pūrvamegha) โศลกที่ 56 กาลิทาสได้พรรณนาถึงธรรมชาติ
ของไม้ที่ถูกพัดด้วยลมทำให้เกิดเสียงที่ไพเราะ เสียงขับขานโดยกินนรีทั้งหลาย และเสียงฟ้าร้องดังก้องอยู่ในถ้ำ
เหมือนเสียงกลอง ก็เหมือนเครื่องดนตรีของพระศิวะ เหล่านี้เป็นคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมที่
อุดมสมบูรณ์ และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในจินตนาการของกวีที่ทำให้เห็นภาพพจน์

śabdāyante madhuram anilaiḥ kīcakāḥ pūryamāṇāḥ
samsaktābhis tripuravijayo gīyate kiṃnarībhiḥ |
nirhrādas te muraja iva cet kandraeṣu dhvaniḥ syāt
samgītārtho nanu paśupates tatra bhāvī samagraḥ ||1:56||

(ปุรว:56) ไม้ไม้ทั้งหลายที่ถูกบรรจุไว้ด้วยลมทั้งหลาย ส่งเสียงดังไพเราะ ชัยชนะต่อตรีปุระได้รับ
การขับร้องโดยกินนรีทั้งหลายที่มีเสียงไพเราะ ถ้าเสียงคำรามที่เจือมผาททั้งหลายของท่าน จะเป็น
เหมือนเสียงกลอง (แล้ว) เครื่องดนตรีของพระปศุปติ (พระศิวะ) ณ ที่นั่น (ใกล้รอยพระบาท)
ก็จะสมบูรณ์ทีเดียว (จिरพัตน์ ประพันธ์วิทยา, 2523, น. 28)

จากอีกตัวอย่างในเมฆทูต (meghadūta) ปุรวเมฆ (pūrvamegha) โศลกที่ 41 กาลิทาสได้พรรณนา
โดยใช้จินตนาการว่าเมฆเป็นชายหนุ่ม แม่น้ำเป็นหญิงสาว น้ำในแม่น้ำในฤดูแล้งที่ลดห่างฝั่งออกไปเป็นผ้าสีน้ำ
เงินที่กำลังหลุดจากสะโพกของหญิงสาวคือแม่น้ำนั้น ต้นอ้อที่ปลายโน้มนลงไปจรดน้ำเป็นมือของหญิงสาวที่
พยายามดึงผ้าไว้ไม่ให้หลุด เป็นจินตนาการของกวีเกี่ยวกับวิถีดำเนินชีวิตของมนุษย์และความสัมพันธ์กับ
ธรรมชาติได้อย่างงดงาม

tasyāḥ kiṃcitkaradhrtamiva prāptavānīrasākham
nītvā nīlam salilavasanam muktardhonitambam |
prasthānam te kathamapi sakhe lambamānasya bhāvi
jñātāsvādo vivṛtajaghanāṃ ko vihātum samarthah ||1:41||

(ปุรว:41) หลังจากที่ได้อัปโลงผ้าได้แก่น้ำสีน้ำเงินของแม่น้ำนั้น ซึ่งได้หลุดจากสะโพกคือฝั่ง (และ) ซึ่งมีกิ่งต้นอ้อไปจรดราวกับว่า (ผ้า) ถูกยกขึ้นด้วยมือหนึ่งการเดินทางของท่านผู้ซุกซนอยู่คงจะเป็นไปได้ยาก ใครเล่าผู้มีความสุขอันตนได้ลิ้มรสแล้ว จะสามารถจากผู้หญิงผู้มีสะโพกเปล่าเปลือย ไปได้ (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2523, น. 21)

อภิปรายผลการวิจัย

ผลงานมากมายของกาลิทาสล้วนแล้วแต่มีธรรมชาติเป็นวัตถุดิบทางศิลปะอย่างดีเลิศ กาลิทาสเป็นมหากวีที่เป็นผู้มีอัจฉริยะทางกาพย์กลอน มีความรู้หลายสาขา มีประสบการณ์กว้างขวางเพราะได้ท่องเที่ยวไปทั่วอินเดีย ผลงานอันโดดเด่นในการพรรณนาธรรมชาติที่ต้องยกย่องว่าชาญฉลาด เพราะใช้ธรรมชาติมาเป็นวัตถุดิบในการประพันธ์ โดยทั่วไปการพรรณนาธรรมชาติมักเกิดจากการที่กวีเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ ได้พบเห็นสิ่งรอบตัว ไม่ว่าจะเป็น พืชพันธุ์ สัตว์ ท้องฟ้า อากาศ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร แล้วนำมาพรรณนาผูกกับความสะเทือนอารมณ์ของตนเอง ทั้งอารมณ์รัก คิดถึง เศร้าโศก เป็นต้น กวีต้องเป็นผู้ที่มีความรู้จริงกับธรรมชาติเหล่านั้น กาลิทาสได้ชื่อว่าเป็นกวีแห่งธรรมชาติ ใส่ใจในเรื่องของธรรมชาติและสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงสภาพตามธรรมชาติให้เข้ากับอารมณ์ของมนุษย์อย่างไพเราะ งดงาม ในบทกวีของเขา

บทสรุป

กาลิทาส เป็นชื่อที่รู้จักกันเป็นอย่างดีในกลุ่มคนที่ศึกษาวรรณคดีสันสกฤต นักปราชญ์ทั้งที่เป็นชาวอินเดียและชาวต่างชาติต่างหลงใหลในกวีนิพนธ์ของกาลิทาส เป็นที่ยอมรับกันว่ากาลิทาสได้สร้างผลงานประพันธ์ไว้มากมาย กวีนิพนธ์แต่ละชิ้นได้รับการยกย่องชื่นชมอย่างสูงจากนักปราชญ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน กาวะระเรื่อง อภิษยานศากุนตลัม และเมฆุตต ดังที่ผู้วิจัยได้ศึกษามานี้ กวีได้ถ่ายทอดจินตนาการเกี่ยวกับธรรมชาติได้อย่างงดงาม เป็นงานเขียนที่มีวรรณศิลป์ มีภาษาที่ไพเราะ งามทั้งเสียงและความหมาย เนื้อหาประกอบด้วยธรรมชาติที่หลากหลาย สร้างอารมณ์สุนทรีย์ให้เกิดความเพลิดเพลิน และได้รับความรู้ด้านการใช้ชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ

กาลิทาสมีความเป็นเลิศทางกวี การใช้โวหารพรรณนาธรรมชาติและสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องแม่นยำ การสังเกตอย่างเฉียบขาดเกี่ยวกับธรรมชาติได้สะท้อนอยู่ในผลงานของกาลิทาส การเดินทางในอินเดียในขณะนั้น กาลิทาสสามารถประเมินภูมิศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และเหนือสิ่งอื่นใดในด้านสรีรวิทยาของผู้คนและธรรมชาติ เขาได้พรรณนากล่าวถึงทุกแง่มุมของธรรมชาติ ตั้งแต่ยอดเขาไกลาสไปจนถึงหุบเขาที่เบตทางตอนเหนือและแคชเมียร์ไปจนถึงชายหาดทางใต้ เช่น ภูเขาและแม่น้ำ รัฐ ขนบทอาณจักร กษัตริย์ ผู้คน ขนเฝ้า สัตว์ และพืช ไม่เพียงแต่เอ่ยถึงชื่อพืชเท่านั้น แต่รูปร่าง สี รส ผิวสัมผัสของ

ดอกไม้ ผลไม้ ใบไม้ ต้นไม้ เป็นสิ่งที่เขาเห็นเด่นชัดมาก ซึ่งพิสูจน์ได้ว่ากาลิทาสได้เดินทางในอินเดียโดยได้พักอาศัยอยู่อย่างน้อยหกฤดูกาล ได้แก่ ฤดูร้อน (ครีษม) ฤดูฝน (วราษา) ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท) ฤดูหนาว (เหมนุต) ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (ศิศิระ) และฤดูใบไม้ผลิ (วสนุต) ณ ตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง และติดตามเหตุการณ์ในการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเขา บทประพันธ์ของกาลิทาสตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าทางจริยธรรมของมนุษย์ องค์ประกอบทางนิเวศและสิ่งแวดล้อม กาลิทาสได้ใช้ความอัจฉริยะในการประพันธ์เพื่อสื่อให้เห็นถึงความหลากหลายในความหมายของธรรมชาติในผลงานของเขา กาลิทาสเป็นผู้ที่มีความรู้และความเข้าใจธรรมชาติ อย่างแท้จริง ตระหนักถึงธรรมชาติรอบตัวทุกด้าน ความใส่ใจในเรื่องสิ่งแวดล้อม สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนอยู่ในผลงานกวีนิพนธ์ของเขาซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาที่สอดแทรกด้วยความรู้วิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนและสิ่งแวดล้อม ชีวิตประวัติของกาลิทาสยังเป็นที่นักปราชญ์ทั้งหลายต้องค้นหาข้อเท็จจริงกันต่อไป เพราะไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับชีวิตของกาลิทาส ดังนั้นชีวิตประวัติของกาลิทาสที่มีอยู่ในปัจจุบันได้มาจากการสันนิษฐานจากผลงานและหลักฐานแวดล้อมอื่น ๆ แต่ชีวิตประวัติเกี่ยวกับกาลิทาสที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในประเทศอินเดีย คือ ตำนานที่เล่าสืบต่อ ๆ กันมา

กวีนิพนธ์ของกาลิทาส และ ความเป็นกาลิทาส - กวีแห่งธรรมชาติ จะคงอยู่ในโลกนี้ แม้ในปัจจุบันก็มิได้เสื่อมคลายจากค้ำยกย่องเช่นนั้นจากชาวอินเดียเลย จะเห็นได้จากที่ชาวอินเดียกล่าวเสมอว่า

“The Himalayas are our national mountain;
the Ganga is our national river;
the Gita is our national scripture;
and Kalidasa is our national poet.”

(Ranghavan, 1961, p. 65)

“ภูเขาหิมาลัยเป็นภูเขาของชาติเรา แม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำของชาติเรา
คิตาเป็นคัมภีร์ของชาติเรา และกาลิทาสเป็นกวีของชาติเรา”

อนึ่งการนำเสนอในประเด็นที่อภิปรายมานี้ ยังมีอีกหลายประเด็นที่สามารถขยายผลการศึกษาผลงานของกาลิทาส ในด้านวรรณศิลป์ ด้านภาษา และ ไวยากรณ์ โดยใช้แนวคิดทางทฤษฎีอสังการศาสตร์มาศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นถึงกลวิธีในการประพันธ์ของกาลิทาสที่มีผลงานที่งามทั้งเสียงและความหมายต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- จำลอง สารพัตนีก และ จิตตภา สารพัตนีก. (2540). เมฆทูตของมหากวีกาลิทาส. โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2523). เมฆทูตของกาลิทาส. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2564). อภิธานศำกุนตลัม ฉบับแปลเป็นภาษาไทย. โรงพิมพ์เมตตาปริ้นติ้ง
ศาลายา.
- ธวัชชัย ดุลยสุจริต. (2554). การศึกษาวิเคราะห์บทละครสั้นสกฤต อภิธานศำกุนตลม องค์กรที่ 1-2
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Apte, Vaman Shivaram. (1982). The student's Sanskrit English dictionary. Shri Jainendra
Press.
- Kale, M. R. (1969). The Abhijñānaśākuntalam of Kālidāsa (10th ed.). Motilal Banarsidass.
- Kale, M. R. (1947). The Meghadūta of Kālidāsa (4th ed.). Gopal Narayen & Co.
- MacDonell, A. A. (1971). History of Sanskrit literature. Motilal Banarsidass.
- Mani, Vettam. (1975). Puranic encyclopaedia. Motilal Banarsidass.
- Ranghavan, V. (1961). Sanskrit literature. Government of India Press.
- Schuyler, M. (1901). "The Editions and Translations of Śakuntalā," Journal of the American
Oriental Society, Volume (22), 237-248.
- Wilson, H. H. (1843). The Meghadūta (Cloud Messenger) (2nd ed.). Richard Watts
Publisher.